

Хр. Силяновъ.

Единъ именитъ синъ на Костурско
Василь Чекаларовъ.

Василь Чекаларов

универ

Прѣзъ юлий 1913 г., когато България, смъкната отъ висотитѣ на славата, ридаше надъ гроба на своитѣ идеали, гръцкитѣ власти разнасяха на показъ изъ улицитѣ на Леринъ една мъртва глава.

Съ тая глава, безопасна вече, врагътъ символизираше тържеството си надъ българизма. Сочейки я на своитѣ нови умразни родданици, той искаше да имъ каже:

Простете се съ всички надежди!
Василъ Чекаларовъ не е вече живъ.

Радостната вѣсть за изчезването на страшния българинъ биде протелеграфирана на всѣкждѣ, но никой не ѝ даваше вѣра: необикновената радостъ, както и загубата на нѣщо необикновено, се виждатъ еднакво невѣроятни.

Не вѣрваха гръцкитѣ власти и гръцкото население въ съседнитѣ градове и села: единъ мѣсецъ по-диръ събитието гръцката полиция продължаваше да търси Чекаларова въ Воденъ.

Не вѣрваха и българитѣ въ околнитѣ, изъ които се е носило неговото име. Дълго врѣме се разна-

сяше между тѣхъ мълвата — тя продължава да се носи и сега — че юнакътъ се е скрилъ нѣкъдѣ и слѣдъ като изцѣбри дълбокиѣ си рани, ще се вѣсти пакъ между тѣхъ. Не вѣрваха и тукашнитѣ негово... другари и приятели, а домашнитѣ му едва на шестия мѣсецъ се рѣшиха да му отслужатъ панахида.

Така голѣмитѣ юнаци започватъ, подиръ смъргъта си, да живѣятъ въ мълвата на народа и въ спомена на враговетѣ.

I.

Единъ борчески край. — Дѣтство и юношество на Чекаларова.

Има една македонска покрайнина много отдалечена отъ стожера на народния ни животъ. Въ тая покрайнина, близка до гръцката граница, борбата за родна черква и училище се продължи повече, отколкото другадѣ. Когато Македония се залѣ отъ вълната на революционното движение, тамъ, въ Костурско, не на едно мѣсто продължаваха да се кървавятъ и сѣдятъ за черкви и училища. Двата лозунга тамъ се кръстосаха и за извѣстенъ периодъ се отстояваха едноврѣменно, до като почти напълно възтържествуващата борба за национално име и езикъ отстѣпи мѣсто на освободителната идея. Костурско, заедно съ Кайлярско, доби значението на аванпостъ, издиг-

натъ непристъпно на граничната линия на българското плѣме. И едната и другата борба се ознаменуваха въ Костурско съ особенна интесивностъ.

Василъ Чекаларовъ, синъ на тоя край, е заварилъ, като дѣте и юноша, завършека на борбата противъ гъркоманството, която въ неговото родно село, Смърдешъ, е била най-ожесточена и упорита. Тукъ гъркоманството, въ лицето на отдѣлни фанатизирани селяни, се одържа до край. Самъ Чекаларовъ е билъ изпратенъ отъ родителитѣ си въ гръцкото основно училище. Но той дружи съ българскитѣ ученици, дохожда, още като дѣте, въ самосъзнание и успѣва да наложи на баща си да го прѣмѣсти въ българското училище, кждѣто и свършва четвърто отдѣление.

Като юноша, той е единъ отъ най-екзалтиранитѣ въ борбата противъ смърдешкитѣ гъркомани. Прѣзъ 1894 год. — тогава 20 годишенъ момъкъ — се прочува като главенъ герой на една любовно-патриотическа авантюра, позната на цѣлия край по своитѣ сурови и романтични перипетии.

Една гръцка учителка, чужденка, дразнила и прѣдизвиквала смърдешкитѣ младежи съ хубостъта и съ кокекството си и съ високомѣрието си къмъ българизма. Чекаларовъ става душата на едно съзаклатие, което една нощъ се туря въ изпълнение. Стоенето на „провокаторката“ въ се-

лото става невъзможно, на пукъ на Костурския владика и на смърдешкитѣ гъркомани първенци, които я протежиратъ: удовлетворени сж и ергенското самолюбие и националната гордостъ на четирмата съзаклятници.

Съ тоя епизодъ, на който не липсва арнаутщина, (присъща на нравитѣ и психиката въ една частъ отъ Костурско) се почва бурния животъ на бждащия именитъ комита.

Слѣдъ нѣколко мѣсечно прѣстояване въ костурския затворъ, съзаклятниците рѣшаватъ да избѣгнатъ. Който познава Костуръ — градъ чисто гъркомански, разположенъ на единъ полуостровъ, който се вдава въ едноименното езеро — не може да се не очуди на смѣлостта, и изкуството, съ което е извършено това бѣгство. Чекаларовъ, вдѣхновителъ и водачъ на съзаклятниците, още тогава проявява онова мъжество и присѣствие на духа и оная ловкостъ и изобрѣтателностъ, съ които по-послѣ удивляваше всички. Въоръженъ само съ едно дърво отъ самаръ, той поваля единъ отъ пазачитѣ. Войската и полицията сж издебнати, и заговорниците, сжщата нощъ, успѣватъ да хванатъ планинитѣ на Корещата¹⁾. Подиръ дълго прикриване, придружено съ мъжки, лишения и гладъ, гонени непрѣкъснато отъ потери, Че-

¹⁾ Сѣверо-западната частъ на Костурско.

каларовъ и другаригѣ му рѣшаватъ да се прѣхвърлятъ въ сръщнитѣ албански планини.

Прѣоблѣченъ като албанецъ, той е прѣбродилъ цѣла Албания, ползувайки се отъ традиционното албанско гостоприемство и неизмѣнната албанска вѣрностъ къмъ гостенина и прѣслѣдвания. Това е едно интересно скитничество, пълно съ романтични и опасни приключения. Имало случаи, когато бѣглецътъ умишлено е търсилъ прибѣжище подъ домашната стрѣха на сжщитѣ ония арнаути, пазачи на костурския затворъ, изъ чиито ржцѣ бѣ се измъкналъ. Но дори и тогава арнаутитѣ не измѣняли на своята *беса*.

Тази история упражни не малко влияние върху по-нататъшната сждба на Чекаларова. Главоломниятъ рискъ на бѣгството, безплоднитѣ прѣслѣдвания на потеригѣ и одисеята изъ Албания бѣха първиятъ экзаменъ, който бждащиятъ бунтовникъ издържа съ блѣскавъ успѣхъ. Съ тоя экзаменъ той се прочу между всички заинтересовани въ околията. А заинтересовани бѣха и гърци, и турци, и българи.

Нѣколко години минаватъ въ скитничество изъ Българиия. Чекаларовъ опитва нѣколко занаяти: общарство, каменодѣлство и зидарство.

Упоритъ и амбициозенъ, надаренъ съ природенъ умъ, той има способността да се застрастява и да влага честолюбие въ всѣка работа, за която се залавя. Всѣкждѣ и въ всичко той е непримиримъ врагъ на посрѣдствеността.

За миналитѣ си занаяти той разправяше съ самодоволството на човѣкъ, който е успѣлъ да изплава съ собствени усилия. За да ме убѣди, че той не е билъ обикновенъ простъ зидаръ, той единъ пжтъ ми каза:

— Ако ти се случи нѣкога да отивашъ къмъ Мездра, обърни внимание да куминя на Балабановата фабрика. Той е близу петдесетъ метра високъ. Азъ съмъ го построилъ.

II.

Първитѣ комитетски мисии. — Въ Костурско. — Походитѣ за пушки.

Но не е зидарството, което може да погълне феноменалната енергия на тоя човѣкъ и да задоволи неговото потайно, но безгранично самолюбие.

Въ 1900—1901 год. Македония кипи отъ революционна дѣйностъ. Името на Гоце Дѣлчева се носи като легенда изъ македонскитѣ райони и между емиграцията въ България. Въ Битолско се явяватъ първитѣ постоянни чети и се залавятъ съ проповѣдничество и организаторска работа. Костурско тоже има вече своята

чета, но тя, покрай нѣколкото млади и прѣданни хора, като учителя Лечо Настевъ, Хр. Цвѣтковъ, Демира и пр. брое и нѣколцина стари харамии, недисциплинирани и негодни за организаторска работа. Тѣхната заслуга се изчерпва съ изтрѣбването на нѣколцина прочути бегове — зулумджии.

Единъ неуравновѣсенъ четникъ, на име Иванчо, родомъ отъ Кичевско, прѣдава се на турцитѣ, потурчва се и почва да прѣдава всичко. И пламва оная паметна афера, която е извѣстна на костурци подъ името Иванчовата афера: хиляди души сж заподозрѣни, арестувани или станали нелегални, за да избѣгнатъ затвора, побоищата и изтезанията. Арестувани сж и водителитѣ Павелъ Христовъ и Кузма Стефовъ. (Лазаръ попъ Трайковъ, тѣхенъ другаръ, е арестуванъ още прѣди аферата).

Въ това тежко врѣме, когато младата незакрѣпнала още организация въ Костурско се заплашва отъ унищожение, Чекаларовъ, запознатъ въ битността си прѣдседателъ на Костурското благотворително братство въ София, съ Сарафова, поставя се на услугитѣ на революционния комитетъ ¹⁾.

¹⁾ Сарафовъ и Чекаларовъ си приличатъ по славолюбие и по опортюнизма си. У Чекаларова обаче нѣма нито разгулния и излиятеленъ характеръ на Сарафова, нито неговата способностъ да

Въ началото на 1901 год. Чекаларовъ, по Сарафова поръчка, отива въ Атина и Тесалия, за да завърже връзки съ тамошни търговци на оръжия и осигури прѣнасянето на покупките до границата. Слѣдъ нѣколко мѣсеца — по това негово пътуване ще говоримъ по-послѣ — той се връща въ София, а отъ София веднага го изпращатъ въ Битоля. Краткото негово стоене въ послѣдния градъ биде използвано отъ окръжния комитетъ: между друго, Чекаларовъ тамъ се е явявалъ като терористъ прѣдъ разни битолски граждани, обложени съ данѣкъ отъ мѣстния комитетъ).

Къмъ августъ 1901 год. окръжниятъ комитетъ го изпраща въ Костурско, въ помощъ на двамата млади интелигентни водители, Лазаръ Московъ и Пандо Кляшевъ, за да стегнатъ, чрѣзъ общи усилия, разстрое-

афентира първия срѣщнатъ младежъ. Чекаларовъ бѣ сдържанъ, студень, по-сърѣдоточень, врагъ на разпъхнатостта. Двамата приятели добръ сж се опознали и опѣнили. По-послѣ, когато се явиха разпѣленията въ революционната организация Чекаларовъ е останалъ до край съ Сарафова, но влѣпленъ и тѣсногрудъ партизанинъ никога не е билъ. И винаги е упражнявалъ значително влияние върху Сарафова, не рѣдко даже му се е валагалъ. — „Ако ти си Борисъ Сарафовъ, азъ съмъ пъкъ Василь Чекаларовъ“, казалъ му въ една разпавия и Сарафовъ отетжалъ.

2) Въ Битоля, както и въ районните центрове, проходящите четници и терористи обикновено биваха използвани за такива цѣли.

ната, поради Иванчовата афера, организация. Необходимо бѣ, прѣди всичко, да се вдѣхне респектъ къмъ силата на комитета и да се стрѣснатъ наплодилитѣ се слѣдъ аферата шпиони. Чекаларовъ се заема самъ съ първия терористически актъ: най-дрѣзкиятъ между шпионитѣ грѣкомани, Цеманъ отъ с. Джмбени, пада мъртавъ въ селото, подъ ударитѣ на токущо появилия се въ Костурско комитетски пратеникъ¹⁾. Тази първа екзекуция имѣ своя ефектъ. Противниците на комитета се свиха въ уплаха, нѣкои дори напуснаха селата си и се изселиха въ града Костуръ, а

¹⁾ За да се види, че Чекаларовъ безъ колебание е приѣтгвалъ де това рационално срдство, когато го е считалъ наложително, ще приведа слѣдния случай:

Прѣзъ първото си бавене въ Гърция, Чекаларовъ, заедно съ другаря си Л. К., сж прѣнасли веднажъ къмъ тесалийската граница единъ товаръ пушки. Единъ гркъ, който се е занимавалъ съ разбойничество въ Турция, подушилъ нѣщо за занаята на Чекаларовитѣ другари, натрапвалъ имъ се и не се отдѣлялъ отъ тѣхъ. Услужилъ имъ нѣколко пѣти и послѣ настоялъ да замине заедно съ тѣхъ въ Македония. Отъ страхъ да не бждатъ прѣдадени, Чекаларовъ и Л. К. се съгласили да го взематъ съ себе си, съ твърдото рѣшение да го нападнатъ, въ опрѣдѣленъ часъ прѣзъ нощта, и го убиятъ. Но Чекаларовъ разсѣдилъ, че е опасно да се чака, понеже изъ пѣти може да стане всичко: подозрителниятъ човѣкъ да бжде заловенъ или самъ да избѣга и да се прѣдаде на властитѣ; и рѣшилъ да свърши веднага съ него. Щомъ се здрачило, той го повалилъ мъртавъ съ нѣколко удари на приклада, послѣ хвърлили трупа му въ рѣката Саламбрия.

отъ друга страна, всички си спомниха името на оня смърдешки юноша, който прѣди осемъ години бѣше се прочулъ като участникъ въ аферата съ гръцката учителка и съ дрѣзкото бѣгство отъ костурския затворъ.

Втората грижа на тримата водители бѣ да реорганизируютъ четата и да направятъ отъ нея еднакво годенъ инструментъ, както за проповѣдничество и за мирна строителна работа, така и за терористически акции. Въ тоя си стремежъ тѣ се натъкнаха на противодѣйствието на нѣкои полухарамийски елементи, неподатливи къмъ дисциплина и опитомяване. Тѣхнитѣ усилия, обаче, имъ спечелватъ привързаността на всичко непоковарено и честно въ четата; необузданитѣ и непоправимитѣ постепенно се виждатъ изолирани. Спрямо послѣднитѣ, както впрочемъ и спрямо шпионитѣ и всички пакостници, Чекаларовъ е билъ винаги партизанинъ на крайнитѣ крути мѣрки. И ако нѣкои отъ тия елементи сж успѣли да се спасятъ — на първо мѣсто Коте отъ с. Руля, в послѣдствие орждие на гръцкия владика и андартски водителъ въ Костурско — това се дължи само на обстоятелството, че не винаги прѣдлаганитѣ отъ Чекаларова радикални мѣрки спрямо тѣхъ сж били сподѣляни отъ всички другари.

Тѣй или инѣкъ, непокорството е почти сломено и господари на поло-

жението ставатъ „даскалитѣ“, за които по-прѣди се мислеше че не сж годни за нелегаленъ четнишки животъ.

Безъ да има образованието на другаритѣ си и безъ да е даскалъ по професия, въ първитѣ редове на даскалитѣ стои Чекаларовъ, една могъща фигура, способна да импонира и на най-вѣрлия харамия. Сухъ, жилестъ, съ загорѣло мургаво лице, съ черна къдрава коса и съ очи тъмни и готови всѣка минута да заблѣстятъ съ студень зловѣщъ блѣсъкъ, Чекаларовъ, е най-дрѣзкия при езекуциитѣ и най-издрѣжливия въ походитѣ. Никой харамия не може да се мѣри съ него по енергия, твърдостъ и изкусна стрѣлба. Той има въ излишѣкъ всичко онова, съ което може да се похвали образцовия простъ четникъ: сила и издрѣжливостъ, а отъ друга страна, обладава гѣвкавъ природень умъ, себеобладание и жадность за голѣмо име и изключителни роли — за да се наложи като вождъ.

*

Подиръ ревизионната обиколка на Гоце Дѣлчевъ къмъ края на 1901 г., Костурско е единъ отъ най-стегнатитѣ и добрѣ въоръжени райони. Членоветѣ на окръжния комитетъ въ Битоля го сочатъ като образецъ на другитѣ.

Доставката на оръжие прѣдставяше най-голѣмата грижа и най-мъчно

прѣодолимата спѣнка за районитѣ въ юго-западна Македония. Бѣлгария бѣ много далеко, а между Бѣлгария и тия райони рѣката Вардаръ прѣдставлява втора още по-мѣчно проходима граница. Но пушки трѣбваше да се намѣрятъ на всѣка цѣна. И се намираха. Едни се въоръжаваха на самото мѣсто — отъ турското население, други прѣзъ Албания.

Костурци се въоръжиха отъ Гърция. Рискътъ бѣ двоенъ, перипетиитѣ дълги и свързани съ неимовѣрни трудности и опасности, но всичко се надвиваше. Това бѣ единъ моментъ на всеобщо надпрѣдварване, кой по-скоро да се сдобие съ оръжие. Трудътъ не се жалеше, паритѣ не се скѣпѣха. Групи бѣлгари изъ Костурско и Леринско се дигаха отъ домоветѣ си, прѣхвѣрляха, нѣколко нощи наредъ, планини и рѣки, прѣскачаха една неприятелска граница, за да минатъ въ друга, не по-малко опасна, и купуваха въ Тесалия пушки и патрони. Прѣнасянето на купената стока бѣ такъвъ подвигъ, какъвто само хора, въ гърдитѣ на които плампти свещения огънь на възвишенъ идеалъ, биха могли да извършатъ. Отдѣлнитѣ групи отъ по нѣколко души, всѣки единъ отъ които се товарѣше съ по двѣ и три пушки, съ съотвѣгното количество патрони и съ хлѣбъ за нѣколко дни, поемаха обратно дългия пътъ, прѣхвѣрляха

нощемъ границата, газеха Бистрица и други рѣки и сѣ връщаха въ роднитѣ си села полумъртви отъ умора и изпитания, но щастливи съ своя скъпоцѣнъ товаръ. Едни отъ тия пилигрими попадаха понѣкога въ ржцѣтѣ на гръцкитѣ власти и гниеха изъ тесалийскитѣ затвори, а други изкупваха дързостъта си съ нещастия изъ пѣтя: напиримѣръ, Бистрица, при многоводие, е завличала въ буйнитѣ си води благороднитѣ контрабандисти . . .

Съ тия пушки, доставяни при такива свѣрхчовѣшки усилия, героичнитѣ костурци написаха цѣла епопея прѣзъ 1903 година.

Азъ се спрѣхъ на тия паметни „походи за пушки“, понеже съ тѣхъ е свѣрзано и името на Чекаларова. Първото му отиване въ Гърция, спомогна, за да се уреди доставянето на пушки „Гра“ отъ Гърция въ по-голъмо количество.

Тоя сравнително незначителенъ епизодъ въ живота му стана причина, за да добие Чекаларовъ невѣроятна популярностъ между гръцитѣ и да стане единъ видъ *bête noire* за тѣхъ. Издаденъ още тогава отъ шпиони гъркомани, около мисията на Чекаларова, нападателя противъ гръцката учителка и убиеца на „елинския“ първенецъ Цеманъ, се създадоха цѣли легенди, широко разстрѣбени отъ атинската преса. На про-

чутия комитетски емисаръ се приписваха взевъзможни планове за атентати и комплоти въ гръцка територия. Самиятъ фактъ, че българитѣ въ гръцккото кралство купуваха пушки, за да ги сочатъ послѣ срѣщу Турция и срѣщу „македонския елинизмъ“, докарваше гърцитѣ въ бѣшенство. Цѣлата атинска и тесалийска полиция се туряше на кракъ, търсѣше навредъ дрѣзкия комитаджия, арестуваше и прѣслѣдваше живущитѣ въ Гърция македонски българи. Съ свойствената си словоохотливостъ, давайки пълна воля на фантазията си, гръцкитѣ вѣстници описваха въ най-страшни черти външността на Чекаларова, и излагаха неговитѣ кървожадни дѣяния противъ „елинизма“. Колко пжти тѣ извѣстяваха неговото залавяне, за да изпитатъ послѣ горчиви разочарования! Достатъчно бѣ единъ ревностенъ гъркоманинъ да пошушне нѣщо на полицията, за да се тури послѣдната на работа, а пресата да поднови кампанията си — даже и тогава, когато Чекаларовъ спокойно е бродилъ костурскитѣ планини.

Цѣлата тая хайка не попрѣчи на Чекаларова да отиде, въ началото на 1912 год., повторно въ Гърция, за да доуреди въпроса за покупкитѣ и устрои канали за прѣнасянето имъ. Както вѣрваше на своята сила, така той вѣрваше и на своята съобразителностъ и ловкостъ. Знаеки гръцки

и от асти арнаутски, той минаваше въ Гърция, споредъ случая, за гъркъ, за какачанинъ, или арнаутинъ, и, подъ тѣзи занятия и имена, кръстосваше страната, разминаваше се съ полицията и вършеше своята работа, вездещъ и неуловимъ. Шумътъ на пресата и безплоднитѣ усилия на полицията станаха по едно врѣме толкова комични, щото дори редакторътъ на хумористичния вѣстникъ „Ромйосъ“, прочутиятъ стихотворецъ Сурисъ, написа за Чекаларова не едно стихотворение, въ което иронизираше и вѣстникари и полицаи.

Приключенията отъ Гърция бѣха единъ забавителенъ споменъ за Чекаларова и той, прѣзъ дългитѣ часове на бездѣлие изъ бивацитѣ, обичаше да ми разправя за тѣхъ. (Азъ бѣхъ тоже посѣщавалъ Атина съ подобна мисия). Единъ день той ми посочи горнята си челюсть, въ която липсваше едина прѣденъ зжбъ.

— Ето, виждашъ ли, тоя зжбъ съмъ пожертвувалъ за дѣлото — каза ми той шеговито.

Единъ день, пжтувайки отъ Пирея за Тесалия съ параходъ, прочелъ на пристанището Халкида въ току що полученитѣ атински вѣстници, че „Чекаларовъ“ потеглилъ за Тесалия. Сжщитѣ вѣстници описвали подробно неговата външность, като обръщали вниманието на полицията и на всички гърци върху единъ твърдѣ характе-

ристиченъ бѣлегъ на опасния ели-
ногонъ: единътъ му прѣденъ зжбъ
билъ неестествено голѣмъ и изд-
денъ на вѣнъ. Чекаларовъ слиза въ
нага въ града, отива при единъ бе-
беринъ и, въ интереса на органи-
зацията, се лишава отъ тоя прѣда-
телски зжбъ. Качва се на парахода
и продължава пжтя си. Въ Воло-
полицията спирала единъ по единъ
пжтниците и имъ прѣглеждала че-
люститѣ. Прѣгледала и Чекаларова,
и, разбира се, го пропустнала, наредъ
съ другитѣ мирни и безопасни
граждани. 1).

1) Лазаръ Киселичевъ, българинъ отъ Костур-
ско и дългогодишенъ жителъ атински, е билъ
дѣсна ржка на Чекаларова при уреждането на по-
кушкитѣ и на каналитѣ за прѣнасяне на оружье-
то. Той разправя слѣдния епизодъ, характеренъ за
ловкостта на Чекаларова:

Въ началото на 1901 г., неведнажъ сме хо-
дили съ Васила въ голѣмия оружеевъ магазинъ из-
Брати Малциниоти, за да се спазаримъ за пушкя-
тѣ. Азъ се явявахъ като гъркъ—комисионеръ, а
Чекаларовъ като албанецъ. Другарѣтъ ми трѣбваше
прѣдварително да поизучи грѣцкия жаргонъ, който
сѣ своя твърдъ и грубъ акцентъ приказватъ обик-
новено албанцитѣ. Снабдихме се съ комедията на
известния грѣцки писателъ Византиосъ, „Вавило-
ния“, въ която авторѣтъ взима за герои гърци
отъ разни краища: Мала Азия, Пелопонесъ, Критъ,
Албания и пр., и всѣки отъ тѣхъ приказва грѣцкия
своя мѣстенъ диалектъ; и въ резултатъ се по-
лучава една *ависилония*. Чекаларовъ изучи добръ
своята роля, т. е. грѣцко-албанския жаргонъ, и се
явихме при прѣдаватъ въ тесалийския градъ
Тирнавосъ известно количество пушки.

III.

**Трескава организационна дѣйностъ. —
Борба съ Коте. — Сражения и афери. —
Въ надвечерието на фаталната
развръзка.**

Прѣзъ 1902 год. организацията е разклонила широко мръжата си изъ цѣлия костурски край. Селата кипятъ отъ вълнение и нетърпеливо чакатъ рѣшителния часъ. Властѣта чувствува навредъ невидимитѣ пипала на тайнственото чудовище, дебне, души, прѣслѣдва, но усилията ѝ се разбиватъ въ твърдостѣта на съзаклятницитѣ. А съзаклятници сж всички — цѣлиятъ народъ. Страната е очистена отъ шпионитѣ: едни отъ тѣхъ сж изтрѣбени, други прѣселени въ града.

Чекаларовъ, обдѣченъ като албанецъ, играеше винаги своята роля като истински актьоръ. Веднажъ единъ отъ братята Малциниоти му каза:

— Слушайте, господине. Даваме ви тѣзи пушки, като знаемъ, че ще бждатъ използвани за васъ, албанцитѣ. Ако българитѣ бѣха ни прѣдложили и хиляда лева за пушка, пакъ нѣмаше да ги дадемъ. Вамъ, обаче, даваме ги на драго сърдце.

Чекаларовъ взе веднага поза на засѣгнатъ въ патриотическото си самолюбие албанецъ, направи единъ жестъ на възмущение и заяви на свои гръко-албански езикъ:

— Оре, киръ Малциниоти! Емисъ то арванитесь, отанъ инуже то беса, я беса то леме! Ето та туфеки та перно я тусъ арванитесь! (Оре, бай Малциниоти! Когато ние, арнаутитѣ, нажемъ бесата — свършено е! Азъ взимамъ пушкитѣ за арнаутитѣ!).

И г. Малциниоти съвсѣмъ се успокои*.

Слѣдъ убийството на Кузма Стефoвъ (къмъ края на зимата, въ сражението въ село Шестеово) прѣзъ юлий организацията понася загубата и на, друга една безцѣнна сила: тя губи и Лазара Московъ, убитъ въ с. Вишени. Ръководството остава главно върху Чекаларова, подпомаганъ отъ Пандо Кляшевъ, единъ прѣданъ и удивително за възрастта си съобразителенъ и тактиченъ гимназистъ. Въ тѣхна помощъ на скоро пристигатъ Никола Андрѣевъ и запасния подпоручикъ Георги Пананчевъ (замѣстенъ къмъ есенъта отъ Ив. Поповъ). (Въ реда на боевитѣ сили трѣбва да споменемъ на първо мѣсто и Митре Влаха, най-стария четникъ, който отъ простъ овчаръ, успѣва да се култивира и самообразова въ четата до степенъта на добъръ агитаторъ, безъ да говоримъ за незамѣнимата му стойностъ като боева сила).

Къмъ срѣдата на лѣтото Чекаларовъ прави послѣдни рѣшителни усилия за да очисти Коте. Старъ, опитенъ харамия, упоритъ и смѣлъ, Коте се страхува само отъ Чекаларова. Осжжданъ и прощаванъ на нѣколко пжти, Коте се е обявилъ вече отцѣпникъ и, заедно съ други осждени и непоправими пакостници като Геле Търсенски и др., своеволничии въ нѣколко села покрай Рулската рѣка, като въ свое отдѣлно царство. Подиръ нѣколко дневна гонидба Коте

вата банда бѣ заобиколена на 19-и августъ въ гжсталака надъ с. Ощима. Цѣлиятъ день планинитѣ около това село ектѣха отъ пукотъ; нѣколко Котеви другари бидоха плѣнени и нѣколко убити, но самъ Коте и тоя пжтъ успѣ да се отърве.

Въ момента, когато Чекаларовъ се готви да прѣдприеме наново кампанията противъ Коте, въ Костурско пристига прѣзъ първитѣ дни на септември голѣмата чета на покойния полковникъ Янковъ. Послѣдниятъ дохожда съ мисия отъ софийския Върховенъ комитетъ да повдигне на бързо възстание оттаткъ Вардара. Костурскитѣ дѣятели съ Чекаларова на чело настояватъ да се не компрометира, чрѣзъ частични и прибързани движения, тъкмената акция, а да се отложи за идущото лѣто. Въ населението настава смущение. Старитѣ му водители го подканятъ къмъ въздържане, а новодошлитѣ — къмъ бунтъ. Усилени сж до неимовѣрностъ и потеритѣ, тръгнали, още отъ Воденско, по диритѣ на полковникъ Янкова. Не закъснѣватъ и сраженията. Такива станаха нѣколко: при с. Бобища, на Вълканова Чешма, на ива Череша и пр. Недоразумѣнията и взаимнитѣ противодѣйствия между водителитѣ, появилитѣ се разцѣпления, съюзяването на полковникъ Янкова съ Коте противъ мѣстнитѣ водители, и прѣди всичко

противъ Чекаларова, създаватъ едно положение, граничаще се съ анархия.

Заставенъ подиръ съсипателнитѣ афери въ Леринско. да се движа по онова врѣме изъ Костурския край, азъ бѣхъ свидѣтель на голѣмитѣ усилия, които положи Чекаларовъ, за да осуети замисленната прѣждеврѣменна акция. И убѣденъ съмъ, че, ако вмѣсто него, тамъ дѣйствуваше човѣкъ податливъ и съ по-малка упоритостъ и твърдостъ, Костурско още прѣзъ септември 1902 година щѣше да изгърми патронитѣ си въ едно съвсѣмъ неорганизирано, сепаратично и незначително бунтарско движение и да се заличи, безъ да дочака голѣмото възстание. Заслугата на дѣятелитѣ, съ Чекаларова на чело, е толкова по-голѣма, че успѣха да парализиратъ рѣшената отъ София акция, безъ да прибѣгнатъ къмъ взаимно изтрѣбление и къмъ братоубийства, каквито станаха въ отсамнитѣ райони.

Още прѣди настѣпването на зимата, полк. Янковъ напусна Костурско, а отъ другаритѣ му едни паднаха въ сраженията съ аскера, други се примириха съ мѣстната организация и постѣпиха въ нейнитѣ редове. Прѣслѣдванията на потеритѣ, обаче, се усилиха до небивали размѣри. Четниците, раздѣлени на много малки групички, сѣ разпрѣснати, за по-лесно прикриване, изъ цѣлия край, организиратъ мѣстни селски дружини.

ръководят военното обучение и се стараят, поне за няколко месеца още, да запазят непожтнати организационните кадри. Всъки дотъква патроните, въоръжението и възстанишката си форма. Въ Смърдешъ се лъят и пълнят бомби.

Съ настъпването на пролътта прѣзъ тая, 1903 година, четите се виждатъ заставени да дадатъ няколко сражения, най-знаменити отъ които сж двѣ: това при Локвата и Виняритѣ, Дъмбенската планина, (31-и май), и въ с. Смърдешъ (29-и мартъ). Смърдешкото сражение е забѣлжително по това, че заградените четници (на чело съ Борисъ Сарафовъ, Чекаларовъ и пр.) бидоха спасени благодарение наврѣменната помощъ на милицията. Още при първите гърмежи селските чети отъ околните села потеглиха на помощъ, удариха войската и скжсаха аскерския блокъ. Това бѣ единъ блѣстяще издържанъ прѣдварителенъ экзаменъ отъ страна на населението, което се готвѣше за великия день. Войската скжпо отмъсти на Смърдешъ и смърдешани за своята несполука. Разярена, че е изпуснала изъ ръцѣтъ си двама толкова крупни комитаджии, каквито бѣха Сарафовъ и Чекаларовъ, тя обърна почти цѣлото село въ развалини, изби и изпоарестува маса селяни. Сражението при Локвата е забѣлжително по своята кръвопро-

литностъ и по страшния отпоръ, който сж проявили четниците, на брой 110 души. То трая цѣль день. Четитѣ, командувани отъ Чекаларова, отблъснаха всички атаки на многобройния неприятель, избиха повече отъ 100 турци и дадоха 40 ран. и 13 убити, между които и храбрия войвода Дичо Андоновъ, чиято чета първа бѣ завързала сражението. Тукъ загина и братътъ на Чекаларова, Георги Чекаларовъ¹⁾. Въ това сражение взе участие и освободениятъ вече отъ затвора Лазаръ попъ Трайковъ, който и го възпѣ въ едно дълго стихотворение.

Положението ставаше неудържимо. Броятъ на така нареченитѣ *фирари*, на тия, които, заподозрени и търсени отъ властта, бѣха обявени за нелегални, се увеличи още повече. Селата живѣеха въ непрѣкъсната тревога и денонощно се пазеха отъ комитетска стража. Щомъ се донасяше отъ нѣйдѣ за приближаваща потеря, всички фирари взимаха оръжжието си и забѣгваха въ планината, готови всѣка минута да завържатъ сражение. И послѣдниятъ работникъ на организацията, върху когото тежеше това страшно и неопредѣлено положение — а то тежеше абсолютно надъ всички — считаше, че по-нататъшното бавене

¹⁾ Най-малкиятъ братъ пъкъ на Чекаларова, Стоянъ Чекаларовъ, загина, заедно съ Пандо Кляшевъ прѣзъ 1907 година, въ едно сражение надъ с. Дръновени, Костурско.

е безполезно и дори пакостно. Прахосваха се усилия, даваха се жертви, само за да се запазятъ наличнитѣ сили. Отъ друга страна, попълването на оръжието бѣше станало отдавна невъзможно. Съ бавенето се губеше, безъ нищо да се печели. Фатално и неотразимо се вървеше къмъ кървата развръзка и никоя човѣшка воля не бѣше вече въ състояние да я прѣдотврати.

IV.

Възстанието въ Костурско.—Дни на тържества и побѣди.—Погромътъ.—Бѣгство прѣзъ Гърция.

Денътъ на развръзката, най-послѣ, дойде.

На Илинденъ—20-и юлий 1903 г.—страшното чудовище, което се наричаше Революционна Организация, излѣзе отъ тайнственитѣ си берлози и потърси самó противника, за да прѣмѣри силитѣ си съ него.

Юго-западна Македония, изложена на непрѣкъснато частично кървоизлияние, изнемогваща подъ непрѣстаннитѣ удари на будната турска властъ, събра всичкитѣ си сили въ единъ желѣзенъ юмрукъ и го стовари върху вѣковния народенъ угнетителъ. Вчерашнитѣ роби за единъ мигъ станаха господари на своитѣ горди планини, които въ чуденъ безпорядкъ се прѣплитатъ въ тая частъ на Македония, дѣто бие пулсътъ на

българщината. Отъ Бистрица до Нидже, Галичица Мокра и Бистра турската власт биде съкрушена и, като минутенъ проблескъ всрѣдъ вѣковното робско тъмнило, засия многоочакваната заря на свободата.

Историята едва ли е отбѣлѣзала борба подета съ по-голѣма резигнация. Щепа народъ, опрени на своитѣ планини, разполагащъ съ нищожни срѣдства, обграденъ отъ всѣкждѣ съ неприятелски елементи и съ непокътнатата мощъ на една империя, ангажира се цѣль, съ всичко което има, въ едно безумно героическо усилие, тласканъ съкашъ отъ нѣкаква фаталностъ.

Въ тая борба на петтѣхъ околии отъ Битолския вилаетъ — Охридска, Кичевска, Битолска, Леринска и Костурска—послѣдната изигра една отъ най-главнитѣ роли. А отъ многото имена,—Ив. Поповъ, Митре Влахътъ, Ник. Андрѣевъ, П. Кляшевъ, Л. попъ Трайковъ, Манолъ Розовъ, Нумо Желински, Ст. Стерйовски и пр. и пр.—свързани съ възстанишкитѣ подвизи въ Костурско, това на Чекаларова е най-крупното.

Възстанието въ Костурско бѣ въ пълната смисълъ на думата всенародно, масово. Въ него взеха участие почти всички мжже, въоржжени и не-въоржжени, отъ двѣтѣ сѣверни части на околията, Пополе и Кореща. Домочадиата, отъ начало въ селата си,

а по-послѣ прибрани въ планинитѣ, участвуваха въ общата радостъ. Жени, старци и дѣца бѣха въ услугитѣ на възстаналитѣ си братя, синове и бащи. По-миналата, 1912 година, не на едно мѣсто въ Костурско ни сочеха подрастнали вече дѣца, родени въ горитѣ прѣзъ тия славни и трагични исторически дни.

Турскитѣ гарнизони въ поменатитѣ двѣ части на околията бидоха нападнати, разбити или полуразбити, а не-нападнатитѣ, обзети отъ панически ужасъ, се прибраха въ градоветѣ. Възстанниците, на брой около 2000, въоръжени въ грамадната си частъ съ пушки „Гра“ и опрени на планинитѣ Върбица, Вичъ, Костолата, Вълканова чешма, Корбецъ и Лисецъ, господаруваха въ околията близо мѣсецъ. Въ влашката паланка Клисурѣ бѣ разбитъ и изгоненъ турския гарнизонъ и градецътъ остана въ ржцѣтъ на възстанниците. Още по-главоломенъ бѣ ударътъ нанесенъ, съвмѣстно съ четнишки отряди отъ Леринско, на гарнизона, състоящъ отъ 450 души, въ другъ планински влашки градецъ, Невеска. И тукъ аскерътъ бѣ прогоненъ и градецътъ, съ много трофеи, завладѣнъ отъ четитѣ.

Отъ многото сражения, около 20 на брой — (тукъ не влизатъ нѣколкото продължителни сражения, които костурскитѣ чети, отстъпвайки по-послѣ отъ Костурско, дадоха въ Леринско и

Воденско) — най-кръвопролитното, най-епическото, е сражението надъ с. Апо-скепъ, (30-и августъ) прѣдъ вратитѣ на самия градъ Костуръ. Въ него участвуваха около 700 възстанници противъ близу 7000 турци. По заповѣдъ на Чекаларова, бидоха построени прикрития и окопи — костурци сж прочути зидари — и хората му здраво се окопаха. Маса неприятелски атаки бидоха отблъснати. Населението отъ града слѣдѣше съ трепетъ тая неравна борба, въ която паднаха около 200 турци и само двама възстанници и нѣколцина ранени. Опитътъ на една голѣма турска колона да обходи отряда и го удари въ тилъ, биде осуетенъ отъ своеврѣменно изпратени срѣщу нея четнишки отдѣления. И възстанниците можаха безъ жертви да се измъкнатъ отъ неприятелския обржчъ.

Колкото бѣ голѣмъ ужасътъ на турцитѣ, толкова бѣ голѣмо удивлението на другитѣ християнски населения отъ възстанишкитѣ успѣхи. Подвизитѣ на възстаналитѣ костурски българи бидоха възпѣти въ гръцки и арнаутски народни пѣсни, въ които фигурата на Чекаларова заема централно мѣсто. Деветъ години подиръ тия борби азъ чувахъ въ Невеска малки влашета да пѣятъ извѣстната въ цѣла Южна Македония, пѣяна по села, балкани и зандани, гръцка пѣсень:

О Чекаларосъ фонаксе :
 Айде вре педя,
 На паме стинъ Клисуре
 Ке месъ стинъ Касторя ! И пр.

(Чекаларовъ извика :
 Айде, момчета,
 Да отидемъ въ Клисуса
 И вжтрѣ въ Костуръ !)

Днитѣ на побѣди и тържества не траяха много. Въ три седмици турцитѣ успѣха да концентриратъ само въ Костурско около 25,000 войска. Въ безбройни колони, прѣдпазливо и мудро, неприятелската паплачъ пропълзѣ отъ всички страни къмъ планинитѣ. Планинскитѣ проходи падаха единъ подиръ други. Желѣзниятъ обржчъ около неприсжпнитѣ върхове се стѣгаше. Хиляденъ башибозукъ придружаваше войската и прѣдаваше селата на плѣнъ и пожаръ. Събра- ниятъ въ планинитѣ народъ гледаше отъ висотитѣ пожарищата, които се издигаха надъ селата му и освѣтля- ваха нощно врѣме небето. Надеждитѣ постепенно изчезваха . . .

Но и най-високитѣ планини прѣ- станаха да бждатъ сигурно убѣжище. Поганскиятъ кракъ омърсваше и най- дѣвственитѣ кории. Населението бѣ- гаше къмъ най-високитѣ върхове на Лисецъ, Върбица, Вичъ, но разяре- ната паплачъ пристжпваше и тамъ. Кждѣ да се дири спасение? Полята

и градоветѣ сж наводнени съ аскеръ, на югъ се простиратъ неприятелски покрайнини, задъ които е неприязнената Гърция, на сѣверъ и изтокъ размирили и пламнали въ пожаръ околии. А братската България е тъй далеко...

Въ тия минути на безнадежностъ и неописуемъ трагизъмъ, водителитѣ рѣшаватъ да се раздѣлятъ на нѣколко голѣми групи и всѣка по отдѣлно да се прѣхвърли, прѣзъ желѣзната цѣпъ на неприятеля, въ съседни райони, да произведе тамъ по нѣкоя акция и да отклони вниманието на аскера. Данѡ по тоя начинъ се осигури отстъплението на борцитѣ и се спасятъ до нейдѣ нещастнитѣ домашадия отъ безчестия и кланета.

Така и стана. Иванъ Поповъ, Розовъ, Попъ Трайковъ, Митре Влаха и други се прѣснаха къмъ Леринско, Прѣспанско и нѣкои отъ тѣхъ стигнаха чакъ до Воденско, борейки се глада, лишенията и прѣслѣдващия ги врагъ. Чекаларовъ избра за себе си най-главоломната акция. Съ около 130 отбрани момчета той потегли къмъ юго-изтокъ и, подиръ нѣколко смѣли и гърмотевични прѣхода, се озова въ планината Грамосъ и послѣ въ самото сърдце на Арнаутлука. Това бѣ настоящъ хунски походъ въ чисто албанската областъ Колоня, отдѣто се рекрутираха върлуващитѣ въ Ко-

па
са
х
стурско башибозушки кадри. На свой
редъ горѣха сега и арнаутскитѣ села.
Населението, зашеметено отъ нена-
дѣйната напасть, напускаше въ па-
ника пламналитѣ си огнища и тър-
сеше спасение въ бѣгство.

е
тр
ва
ве
ст
З
ел
ж
ж
С
т
Ч
в
л
и
т
в
г
л
т
с
е
г
г
д
в
Скоро, обаче, арнаутитѣ разбраха,
че иматъ работа само съ шепа ко-
мити и, поокопитени, започнаха прѣ-
слѣдването. Отстъпвайки стѣпка по
стѣпка, Чекаларовъ ги прѣсрѣщаше
на укрѣпени позиции, срѣщу които
арнаутитѣ налитаха на тълпи, като
безпорядъчно стадо, и покриваха зе-
мята съ трупове.

Маневрата се увѣнча съ успѣхъ.
Главната маса на аскера напустна
Костурско и се втурна къмъ Колоня,
тогава когато Чекаларовъ съ изнуре-
ната си дружина се прибираше об-
ратно въ опожарения костурски край.

*

Костурскитѣ българи скжпо за-
платиха своята дързостъ. Почти всички
възсганаля села бидоха изцѣло или
отчасти обѣрнати въ развалини. Огра-
бени до игла и послѣ опепелени би-
доха близу три хиляди кжщи; избити
стотина възстанници въ сраженията;
изклани около 450 безоржжни хора;
изнасилени повече отъ 400 невесты
и моми; обездомени около 15650 души.
Това струва илинденското възстание
само въ Костурско.

Съ свити сърдца и жестоко разбити надежди, мжчени отъ умората, лишенията и студа, изтерзани отъ зрѣлището на страшното опустошение, възстанниците бѣха заставени да турятъ прѣзъ октомврий край на борбата. Едни отъ тѣхъ бидоха демобилизирани и се завърнаха въ опепеленитѣ си огнища. Други, раздѣлени на групи, се отправиха по разни посоки къмъ България. Чекаларовъ, заедно съ сестра си, съ Пандо Кляшевъ, Лазаръ Киселинчевъ и други, прѣоблѣчени всички въ влашки носии, се прѣхвърлиха въ планината Грамосъ, послѣ минаха гръцката граница, и не открити ни отъ турци ни отъ гърци, стигнаха благополучно въ гръцкото пристанище Арта. Тамъ взеха парахода, който ги откара въ Фиуме.

Това бѣ нова одисея, пълна съ най-разнообразни приключения. Съпътничеството на една мома, отъ една страна, усилваше тревогитѣ на пилигримитѣ и имъ свързваше ржцѣтъ, отъ друга страна пъкъ, даваше имъ видъ на безопасни пжтници.

Въ Гърция, кждѣто името на Чекаларова бѣ прогърмѣло съ още по-голѣма сила, прѣдполагаха, че той и други възстанници ще се опитатъ да избѣгатъ прѣзъ гръцката граница. И бѣха взели всички мѣрки за залавянето имъ. Но Чекаларовъ мина прѣзъ тамъ, дѣто гърцитѣ най-малко можеха да прѣдполагатъ: прѣзъ най-за-

падния пограниченъ пунктъ на Тесалия.

И още веднажъ можѣ да ги надхитри ¹⁾).

*) Лазаръ Киселичевъ, който, слѣдъ погрома, заедно съ Чекаларова, сестра му и Пандо Кляшевъ, е пътувалъ за България прѣзъ Арта—Флуме, разправя слѣдния епизодъ, не по-малко характеренъ за гърконенавистничеството на Чекаларова и за неговата популярностъ между гърцитѣ:

Въ Корфу се прѣхвърлихме на единъ австрийски параходъ, на пътъ за Вриндизи—Триестъ. Заедно съ насъ пътуваше съ семейството си единъ евирски гъркъ за Бѣлградъ, кадѣто билъ съдържателъ на хотелъ „Петербургъ“.

Заприказвахме се съ този гъркъ и стана дума за токущо потушеното въстание въ Витолско. Събесѣдниктъ ми се удивляваше отъ куража на тия селяни, които така самоотвержено се хвърлиха въ една тъй неравна борба; но между тѣхнитѣ водители имало единъ зѣтроподобенъ типъ, на име Чекаларовъ, който изпилъ кръвта на стотини невинни гърци и комуто той не можелъ да прости.

— Познавате ли вий този кървожаденъ Чекаларовъ, който е нанесалъ толкова пакости на елинизма? запитахъ го азъ.

— Лично не го познавамъ, разбира се. Но четохъ въ нашитѣ вѣстници толкова ми го за неговитѣ злодѣяния. Той е първиятъ между крѣвниците, които България изпраща въ Македония, за да тероризиратъ тамошнитѣ наши сънародници.

Азъ не можахъ да се сдържа повече и, малко театрално, му забѣлѣзахъ:

— Недѣйте се разпалва толкова, бждете малко по-прѣдпазливъ, защото Чекаларовъ е тукъ и присутствува на нашия разговоръ. Ето (азъ посочихъ на събѣдниците ми, които до тогава най-спокойно го слушаха) господинътъ тукъ е Василъ Чекаларовъ, а негова милость Пандо Кляшевъ!

Моятъ събесѣдникъ приближитѣ, вгледа се изплашенъ въ Чекаларова и почна да се дърпа на нѣкъдъ заедно съ стола си.

Освободителната война. — Чекаларовъ приятелъ и съюзникъ на гърците.

Втори пътъ другарувахъ съ Чекаларова прѣзъ 1912. Той, Ив. Поповъ и азъ, съ петдесетъ и четири момчета, почти всички отъ Костурско, прѣбродихме Македония отъ Осогово до Бистрица, за да занесемъ въ най-отдалеченитѣ български покрайнини вѣстъта за подвига, на който бѣ се рѣшила България.

Скоро бѣхме откъснати отъ всичко, което ни напомняше мобилизационния тресъкъ въ България, изгубихме всѣ какъвъ контактъ съ щаба на Македоно-Одринското опълчение, очаквайки да чуемъ нѣкъдѣ изъ Маке-

— Вижте го! продължикъ азъ. Прилича ли на чудовище и на звѣрь, или е обикновенъ човѣкъ, като васъ?

Слѣдъ като се пооконити, гъркътъ, прѣсилено усмихнатъ, каза на Чекаларова:

— Нима вие сте? ... Не може да бѣде. Вий говорите така хубаво гръцки и приличате на гъркъ. Вий сте, сигурно, гъркъ!

— Ако бихъ знаалъ, че ей тукъ тече една капка гръцка кръвъ — отговори му натъртено Чекаларовъ, като му посочи прѣста си — азъ ей сега бихъ отрѣзалъ цѣлата си рѣка и бияхъ я хвърлил въ Адриатическото море.

Слѣдъ тая разправия гъркътъ стана любезенъ къмъ всички ни и ни услужваше изъ цѣли пѣтъ до Вѣлградъ. Това обаче не му попрѣчи да изпрати отъ послѣдния градъ до тогавашния букурешки гръцки вѣстникъ „Патрисъ“ една кореспонденция, въ която описа пътуването си съ „кърво-лока Чекаларовъ“.

дония за обявяването на войната. Намъ се падна да изпитаме една отъ многото поразителни прѣвратности, които настанаха съ сключването на Балканския съюзъ. Защото бѣхме сигурни, че първитѣ християнски войски, които ще срѣцнемъ на пътя си, ще бждатъ гръцкитѣ. И ще се явимъ рѣдъ тѣхъ като съюзници, ще поставимъ на услугитѣ имъ и себе си и онова наше население, за което и турци и гърци бѣха еднакво ненавистни врагове!

Личността и миналото на Чекаларова бѣха най-яръкия изразъ на настаналата промѣна. Азъ почти не срѣзнахъ гръцки офицеръ, който да не е познавалъ по име едноврѣмешния *еликопѣдъ*. При запознаването ни ставаха интересни сцени. Едни офицери, щомъ чуеха името му, вторачваха веднага погледитѣ си въ него, искайки сѣкашъ да изучатъ по физиономията, издава ли тя всички ония чудовищни инстинкти и гърконенавистничество, които гръцката преса му е приписвала. Други, обърнати на удивителни, и като че не вѣрващи на ушитѣ си, запитваха:

— Аааа! Осте есисъ исте о кириосъ Цакараловъ! — Ааа! Значи, вие сте господинъ Чекаларовъ!

И въ ума си, сигурно, допълваха:

—... Който ни е така добръ извъстенъ съ своитѣ провокации спрямо египтизма въ Гърция и Македония...

*

Нашата първа срѣща съ войскитѣ отъ петата грѣцка дивизия на полковника Матеопулосъ стана на 19 октомврий, подиръ едно щастливо сражение изнесено отъ нашитѣ чети. Единъ день по-рано бѣхме съобщили, писмено, и съ специални куриери, на грѣцката войска, която настѣпваше къмъ Соровичъ, нашигѣ свѣдѣния отъ относително броя и движението на неприятеля, който приготвяваше прѣдъ очитѣ ни сериозна съпротива на прохода Килидъ-Дервентъ. На 19 сутринята, сигурни, че сражението ще се почне, обмисляхме, заедно съ леринскитѣ и битолскитѣ чети, нашето поведение. Чекаларовъ се противопостави най-енергично на всички мнѣния за пасуване и тури край на колебанията и прѣдъказа, като заяви:

— Костурската чета отива да заеме височинитѣ надъ прохода!

Прѣзъ това врѣме се чуха първитѣ гърмежи: ставаше прѣстрѣлка между двата авангарда.

Забързалъ къмъ височинитѣ, съ очи свѣтнавши отъ радостъ, Чекаларовъ се обърна къмъ менъ и каза:

— Слушай, днесъ ние ще рѣшимъ сражението!

И забърза къмъ височинитѣ.

Тая самонадѣяность, поради пълната неизвѣстность, къмъ която отивахме, ме до нѣидѣ раздразни. Но думитѣ на Чекаларова излѣзоха

пророчески. Ударени ненадѣйно въ флангъ, надъ самия проходъ, турцитѣ, по всѣка вѣроятностъ, ни бѣха взели за обходна гръцка колона. Въ редоветѣ имъ настана паника и подиръ едно сражение, което не трая повече отъ два и половина часа, очистиха прохода. Господари на Килидъ-Дервентъ, ние дочакахме на самото шосе гръцкитѣ патраули, съобщихме на дивизионния командиръ, че проходътъ е очистенъ и заведохме дивизията въ село Баница, дѣто, по наше разпореждане, ѝ се устрои, задушевно посрѣщане.

Още при свършека на сражението, Чекаларовъ, изпълненъ отъ гордо съзнание за достойнството си, самодоволно ми каза:

— Не ти ли рѣкохъ, че ние днесъ ще рѣшимъ сражението?

Нашата спонтанна намѣса, увѣнчана съ успѣхъ, прѣдаде, безъ сражение и жертви, въ ржцѣтъ на гръцкитѣ прохода и имъ осигури доминираще положение въ Леринско поле. Това ни спечели уважението и симпатиитѣ имъ. То идѣше, още при първата срѣща, да оправдае въ очитѣ на гръцкитѣ офицери онова мнѣние, което тѣ имаха отъ Гърция, за Чекаларовитѣ способности. Ето защо и обноскитѣ имъ бѣха сърдечни и излиятелни у едни, коректни и сдържани у други, но винаги проникнати съ респекта къмъ достоенъ бившъ

противникъ и днешенъ съюзникъ и приятель.

Било поради непознаване мѣстнитѣ условия, било отъ внимание къмъ насъ, щабътъ, при избора на нови позиции за артилерията и въ разискванията за по-нататъшнитѣ дѣйствия, търсеше и зачиташе мнѣнието на Чекаларова и Попова, (който, съ своитѣ пагони на подпоручикъ, се явяваше прѣдъ тѣхъ като единъ видъ прѣдставителъ на съюзната българска армия).

Отъ своя страна, Чекаларовъ бѣ извънредно коректенъ и искренъ — азъ и сега мисля, че въ първо врѣме взаимната искреностъ и довѣрие между насъ и гърцитѣ бѣха пълни — къмъ едноврѣмешнитѣ си смъртни врагове. Той прѣдложи, и офицеритѣ отъ щаба се съгласиха съ готовностъ, да изпрати четата една телеграма на гръцкия министъръ-прѣдсѣдателъ г. Венизелосъ, и да го поздравимъ съ днешния общъ успѣхъ.

Въ друга една акция, която се извърши не по-малко блѣскаво, Чекаларовъ ме фрапира съ сжщата самоувѣренностъ. Подиръ падането на Битоля турската армия отстъпи по шосето Битоля — Леринъ — Бигла — Корча. На 8-и ноемврий отъ височинитѣ надъ с. Търсье ний наблюдавахме нейното печално шествие. Извѣстията за грабежи и насилия по селата, край които минаваше, ни за-

ставиха да нападнемъ на другия день опашката на проточената по шосето разнебитена орда и, като ускоримъ по тоя начинъ отстѣпленіето ѝ, да спасимъ отъ опожаряване разположенитѣ край шосето наши села. Събрахме се подъ прохода Бигла. Чекаларовъ и Поповъ даваха послѣднитѣ разпореждания на четницитѣ. Прѣзъ това врѣме се чуваха единични гърмежи: отстѣпващата армия стрѣляше въ въздуха или по селяни, които се показваха на височинитѣ. Чекаларовъ заканително поклати глава и прѣзъ зѣби промѣлви:

— Стрѣляйте, стрѣляйте! Още малко и ще видимъ, колко пари чините!

Подиръ малко четата атакува прохода, застигна опашката на проточената орда и ѝ откри огънь. Паниката се прѣдаде бързо въ прѣднитѣ редове. Малцина аскерлии оказваха съпротивление. Изнурени съвършено и убити духомъ, тѣ падаха мъртви подъ ударитѣ на момчетата или се прѣдаваха. Прѣслѣдването се продължи и на другия день. Четата, състояща отъ стотина души четници и селяни, можа да изпрати на грѣцкото комендантство въ Леринъ повече отъ 500 плѣнници.

Не мога да не призная, че и тази акция се дължеше главно на Чекаларова. Безъ неговитѣ настоявания, нападението нѣмаше да бѣде прѣд-

прието, понеже се прѣдполагаше, че е явенъ и съ нищо неоправданъ рискъ, да се напада съ сто души такава хилядна маса войска, макаръ и разбита и отстъпваща.

Недовѣрието къмъ съюзниците ни се породило у Чекаларова при първите проявления на старата грѣцка неприязнь къмъ „освободеното“ българско население. Но той възставаше съ всичкото си сжщество противъ всѣка мисль, че е възможно, при териториалната разпрѣдѣлба, Костурско да остане подъ грѣцка власть.

— Не, казваше той. Гърците нѣматъ право и не сж достойни да владѣятъ Костурско!

И не допускаше ни за минута, че България ще се откаже отъ тоя български край.

— Ако такова нѣщо, не дай Боже стане, — казваше той по-послѣ, когато съмнѣнието почна да прониква въ насъ, — тогава нѣкоя отъ тия планини ще бжде, сигурно, границата между България и Гърция. Тукъ на близу ще ни бждатъ пограничните пунктове. И колко ще ни бжде лесно да прѣхвърляме отсамъ като комити, до като освободимъ и Костурско!

Така ми говореше той единъ день, сочейки планините, които дѣлятъ Преспата отъ Костурско и разположените подъ тѣхъ наши села.

Десетъ години подиръ първото ни другаруване, азъ виждахъ въ Чекаларова — близу четирдесетъ годишенъ вече, съпругъ и баща — сжщата неизгощима енергия и сжщата неутолима жажда за подвизи и прославление. Годаинитъ и стариятъ неизцърненъ неджгъ въ краката — (слѣдъ възстанието Чекаларовъ се завърна въ София съ доста остъръ ревматизмъ, който стана хронически, и съ разхлабени ябълки на колѣнѣтъ) — понамаляха неговата дяволска пѣргавина, но не и енергията. Всѣко измокряване му причиняше впоследствие остри болки. Прочутъ нѣкога съ малкото си ядене и съ спартанщина въ всичко, сега бѣше малко по-придирчивъ къмъ качеството на храната и, съ присжщата си практичностъ, систематично щадеше силитъ си — освобождаваше се отъ раницата, служеше си при възможностъ съ конь и пр. — за да може при нужда да изнесе най-голѣмото напрѣжение.

Въ тъмни зори бѣхме една сутринъ изненадани въ Кожуха, отъ много далечни гърмежи. И се впуснахме да заемемъ височинитъ. Заподозрѣли послѣ, че сж сгасчени нѣкждѣ леринскитъ и битолски чети, тръгнахме къмъ посоката на пуковницата. За пръвъ пжтъ тогава познахъ старата упоритосъ и твърдостъ

на другаря отъ 1902 год. Въ бързъ ходъ, тичешкомъ почти, прѣхвърляхме, въ продължение на цѣли шестъ часа, най-непристъпнитѣ върхове на Кожуха, за да стигнемъ на помощъ на другаритѣ. И най-силнитѣ капнаха, но Чекаларовъ не искаше и да чуе за почивки и бавене, давайки самъ примѣръ и на най-младитѣ.

VI.

Кратка характеристика.

Македония дѣде много борци и герои, но тя нѣма много Чекаларовци. Чекаларовъ не бѣ единъ отъ хилядитѣ македонски синове, които можщата вълна на революцията откъсваше отъ тѣхнитѣ мирни занятия и завличаше въ своя вихъръ. Той носѣше въ природата си стихийната сила и вѣрата въ себе, които отличаватъ личноститѣ, родени за да се борятъ, надвиватъ и заповѣдватъ.

Като революционеръ, той не обладаваше широкитѣ концепции и фанатизма на идейникъ. Той бѣ семплистъ въ схващането цѣлитѣ на революцията и безразборенъ въ срѣдствата ѝ. Придобилъ богата житейска опитностъ, надаренъ съ природенъ умъ, шлифованъ отъ твърдѣ оскъдно и случайно самообразование, той си задаваше винаги конкретни, положителни цѣли. И никога не изпадна въ тѣсногрудното сектанство, на което

станаха духовни плънници други, интъкът силни, революционери, но съ образование не по-високо или малко по-високо отъ неговото.

Винаги съобразителенъ и тактиченъ, въ неговата смѣлостъ нѣмаше нищо авантюристическо и лудешко. Като господаръ на извѣстна обстановка, правеше хладнокръвно своитѣ смѣтки и щадеше хората си, но въ критически моменти той ги подлагаше на възможно най-голѣмо, на непосилно дори напрѣжение, запазвайки докрай самообладанието си.

Всички тия качества, тъй щастливо съчетани у него, се импулсираха отъ гордата и безгранична амбиция: да бжде пръвъ между първитѣ и да прослави името си. Съзнанието, отъ друга страна, че, поради слабото си образование, нѣма никога да играе ролята на Груевци и Дѣлчевци въ Организацията, го терзаше вътрѣшно. Азъ зная, колко тайни мъки му е струвало това съзнание. Единъ день прѣзъ 1906 год., въ София, заварихъ го въ държавния масларски складъ, дѣто бѣше настаненъ чиновникъ, да се справя съ гимназиални учебници. Разбрахъ, че е изкусенъ отъ мисълта да се приготи за... гимназиална матура и послѣ да постъпи въ университетъ! Закъснѣли усилия, непостижими, при възрастта и подготовката му, желанія! Искри отъ свещения огънь на оная благородна страсть, безъ

която, и при най-голъми умствени и други дарования, човѣкътъ и дѣятелтъ оставатъ посрѣдствени, обикновени, слаби.

И все пакъ, за своето образование, Чекаларовъ бѣ единъ отъ добритѣ агитатори на Организацията. Пишеше сравнително добръ. Неговитѣ писма, възвания, окръжни и пр. страдаха до нѣйдѣ откъмъ ортография, но бѣха винаги смислено съкчени и енергични въ израза.

Отъ самолюбие, той бѣше готовъ да спори по всѣкакви въпроси, особено съ посрѣдствени интеллигенти (които той, въпрѣки училищнитѣ имъ дипломи, не поставяше по-горѣ отъ себе си). Гордостта му се сломяваше само прѣдъ интимни образовани приятели; и той прибѣгваше къмъ знанията имъ за да удовлетвори любознателността си. Обичаше много историческитѣ разкази. Цѣли часове прѣкарвахме понѣкога, на балкана и изъ селата, въ бесѣди върху исторически събития и личности. Съ особено увлѣчение слушаше за французската революция и за подвизитѣ на Наполеона.

Дойдеше ли, обаче, моментъ за акция, за дѣла, той никому не отстъпваше първенството. Въ желанието си да се налага бѣше безцеремоненъ, суровъ, а при съпротива, готовъ винаги да прѣвиши властта си. Той не обладаваше способността да

стопля и привързва сърдцата и на прости и на учени, — качества, съ които се отличаваха нѣколкото голѣми фигури на македонското революционно движение, като Дѣлчева, Груева, Кръстю Асѣнова. Заповѣдникъ и самовластникъ, алченъ, строгъ и грубъ къмъ подчиненитѣ си, зълъ и безмилостенъ къмъ тия, които го настѣпяхъ, той си създаде много врагове и много завистници.

Но всички, и приятели и врагове, не можеха да се не прѣкланятъ прѣдъ силата и волята му. Вождъ, който, и когато не е обичанъ, се прѣдпочита отъ проститѣ редници, защото всѣки вѣрва въ щастливата му звѣзда и въ способността му да ги води къмъ подвизи и побѣди. При обща опасностъ, той бѣ самопожертвувателенъ другаръ дори и по отношение на съперницитѣ си.

Неговата натрапчивостъ и болна амбиция ми бѣха добрѣ извѣстни, но азъ прѣдпочитахъ дружбата му. И азъ, като другитѣ, не веднажъ съмъ се дразнилъ и ядосвалъ при проявяването на тия привички, но останахъ неизмѣненъ поклонникъ на неговата сила и на неговата желѣзна воля. Прѣзъ послѣдната война не веднажъ съмъ си казвалъ :

— Ето единъ човѣкъ, за когото трѣбва да се съжалева, че днесъ не е полковникъ или генералъ, за да

командува една голѣма войскова частъ!

VII.

Трагиченъ край.

Къмъ срѣдата на ноемврий 1912 г. — Костурско бѣ тогава очистено отъ общия врагъ и нашитѣ отношения съ гърцитѣ не мязаха вече на съюзнишки — Чекаларовъ напустна „освободения“ край.

Въ надвечерието на междусъюзнишката война, той ми пишеше отъ Дойранъ:

„Писано било да се разправимъ и съ брацата и съ адерѣята. Скоро ще си прѣмѣримъ силитѣ и всичко ще бжде помѣтено съ огънь и ножъ“.

Сборната рота на бившия ни другаръ подпоручикъ Ив. Поповъ, къмъ която бѣ зачисленъ и Чекаларовъ съ четата си, атакува на 17 юний, заедно съ една дружина отъ 42 полкъ, съединенитѣ флангове на гърци и сърби при с. Фурка. На пѣтя си тя се натъкна на малки неприятелски отдѣления, съ които и се разправи (при селата Муинъ, Нжте и Тушимъ).

На 19-и юний гърцитѣ взематъ обратно Гевгели. Ротата, откъсната отъ българскитѣ сили, се прѣхвърля къмъ 25 юлий въ Тиквешко и заваря българскитѣ села въ пламъци: тамъ пѣкъ сж прѣодолѣли сърбитѣ. Сраженията все повече се отдалечаватъ отъ лѣвия брѣгъ на

Вардара къмъ вжтрѣшността. Пропаднаха всички надежди за щастливъ обратъ и у опълченцитѣ проникна недопустимото до тогава съмнѣние въ тържеството на българското оръжие.

— Азъ разбрахъ веднага печалната дѣйствителность, разказва ми сега Поповъ, но никой не искаше да ме повѣрва. Единъ отъ най-голѣмитѣ невѣрници бѣ и Василь (Чекаларовъ). Но и той най-послѣ наведе глава и приплѣднѣлъ произнесе: „всичко е възможно“ ...

Между ротата и българскитѣ войски сега стоятъ Вардара и една стѣна отъ неприятелски щикове. Опълченцитѣ потеглятъ къмъ западъ, но вече съ подрѣзани крила, измжчвани отъ съзнанието, че не благи вѣсти ще занесатъ въ своитѣ околии, и криещи ревниво въ душата си безнадежността...

На 4 юлий надъ с. Чеганъ, въ Нидже планина, ротата се натѣква на грѣцка засада и се разкъсва на двѣ групи. Чекаларовъ, раненъ сериозно въ слабинитѣ, въ момента, когато, съ бинокль въ рѣка, е търсилъ да види противника, потегля, съ двадесетина другари къмъ Леринско. Прѣкосвайки желѣзния пѣть при с. Баница — не далеко отъ паметния Килидъ-Дервентъ, дѣто бѣше станала първата ни сърдечна срѣща съ петата грѣцка дивизия — той се натѣква на нова засада и остава мъртви двѣ момчета,

между които и своя храбъръ и вѣренъ другаръ Василъ Какалевъ. Прѣхвърлила въ планината надъ Екши-Су, четата е наново открита отъ овчари власи и, подиръ двучасово сражение, си пробива пътъ къмъ Негованската планина. Хората му сж вече изтощени отъ дългитѣ походи, сраженията и глада. Изъ цѣлия Вичъ пълнятъ войска, андарти, мѣстна милиция отъ гъркомани, които върватъ по стѣпкитѣ на четата.

Чекаларовъ едва ли бѣ изпитвалъ въ живота си минути по-тежки отъ тия. Окръженъ отъ шепа разколебани и обезвѣрени другари, самъ той изтерзанъ отъ болкитѣ на раната си и на безнадеждието, Чекаларовъ тукъ плака съ гласенъ истериченъ плачъ. Какво ли море отъ ядъ и горки неосжществени копнежи е изтискало тия сълзи въ очитѣ на обезсиления герой?

Надъ с. Елеово изтощената дружина, останала само съ 7—8 души, е наново застигната отъ гръцкитѣ потери. Чекаларовъ, подиръ кжса прѣстрѣлка, успѣва да се прѣхвърли, въ планината Вичъ. Тукъ става на 6 юлий послѣдната отчаяна схватка, въ която Чекаларовъ пада смъртно раненъ¹⁾.

¹⁾ Споредъ една версия, Чекаларовъ, подиръ равняването си, се е самозастрѣлялъ.

*

Гръцкият куршумъ тури край на неговитѣ страдания, но не спаси останкитѣ му отъ поругание. Гърцитѣ нѣмаше да бждатъ гърци, гърцитѣ нѣмаше да оправдаятъ своята стара слава на подлеци, ако бѣха се отнесли къмъ него съ респекта, дължимъ на единъ мъртавъ вече противникъ.

Главата на Чекаларова биде веднага отсѣчена и отнесена въ Леринъ, а трупътъ прѣдоставенъ на хищнитѣ звѣрове отъ планината Вичъ. Радосната вѣстъ биде разгласена навредъ и главата на страшния комита изложена на показъ. Най-ненавистнитѣ между мѣстнитѣ българи се извикваха подъ редъ, за да потвърдятъ прѣдъ злорадстващитѣ кръвници, че главата принадлежи на Чекаларова.

Прѣзъ това врѣме въ Леринския затворъ лежеше, като плѣнникъ, другарътъ на Чекаларова, Ильо Димушевъ, лерински първенецъ. Единъ гръцки капитанъ се яви прѣдъ него и, дигналъ тържествено главата, държана за коситѣ, го запита:

— Познавашъ ли чия е?

— На Чекаларова.

Рицарътъ на гръцката армия — неговата цѣль, разбира се, не бѣ да установи самоличността на убития — щомъ чу това име, изпадна въ бѣшенство и стовари много удари съ

кървавата глава върху главата на плънника...

Но и съ това не бѣ задоволена тържествуващата гръцка яростъ. Не слѣдъ дълго, едно шествие отъ гъркомани, андарты и цигани потегли съ тълпаны и зурлы къмъ затвора, носейки, окачена на прѣтъ, Чекаларовата глава. Съ нови удари и псувны тълпата искаше да застави Димушева да понесе прѣта съ главата и да прѣдвожда дивашката процесия изъ леринскитѣ улици.

— Много мъжки и унижения понесохъ, — разправя Ильо Димушевъ — бѣхъ битъ, руганъ, плютъ, но нищо не ме отврати толкова и не ме застави да съжалявамъ, задѣто не загинахъ въ сраженията, колкото това. Азъ се противихъ и бѣхъ твърдо рѣшенъ да умра на мѣстото си, но да не доставя това тържество на гъркоманитѣ и да не понеса прѣдъ нашитѣ българи тоя срамъ. Благодарение на Бога, въ Леринъ се случи по това врѣме единъ сръбски офицеръ, който слѣдѣше тия сцени. Той повика при себе си гръцкия капитанъ, говори му нѣщо сърдито и съ ржкомахания. Подиръ тоя разговоръ—дори и сърбинътъ бѣше се, види се, погнусилъ... — капитанътъ се завърна при насъ и заповѣда на тълпата да се разотиде. Главата се прѣдаде на българитѣ за да я погребятъ.

Така печално, мърцина почти, загина силниятъ човѣкъ, желѣзниятъ воинъ, отъ чието име години наредъ сж треперили враговетъ на българщината.

Прострѣленъ изъ засада орелъ, орѣфанъ отъ мръсни гадини...

Излѣзълъ неврѣдимъ отъ толкова битки и опасни приключения; разнесълъ далеко задъ прѣдѣлитъ на Костурско страха и славата на своето име; сбратименъ за минута съ врага, когото най-много прѣзираше и ненавиждаше и дочекалъ часа на турския разгромъ, той прѣдприема послѣдния си походъ отъ Вардара до Костурско, само за да запечати съ кръвта си тържеството на сжщия старъ прѣзренъ и възненавиденъ врагъ.

Но съ тоя финалъ, жестокъ и безкрайно трагиченъ, сждбата е направила една милостъ на героя: Чекаларовъ не прѣживѣ новото порабощение на Костурско, което толкова много обичаше и погрома на България, въ чиято непобѣдимостъ беззавѣтно вѣрваше.

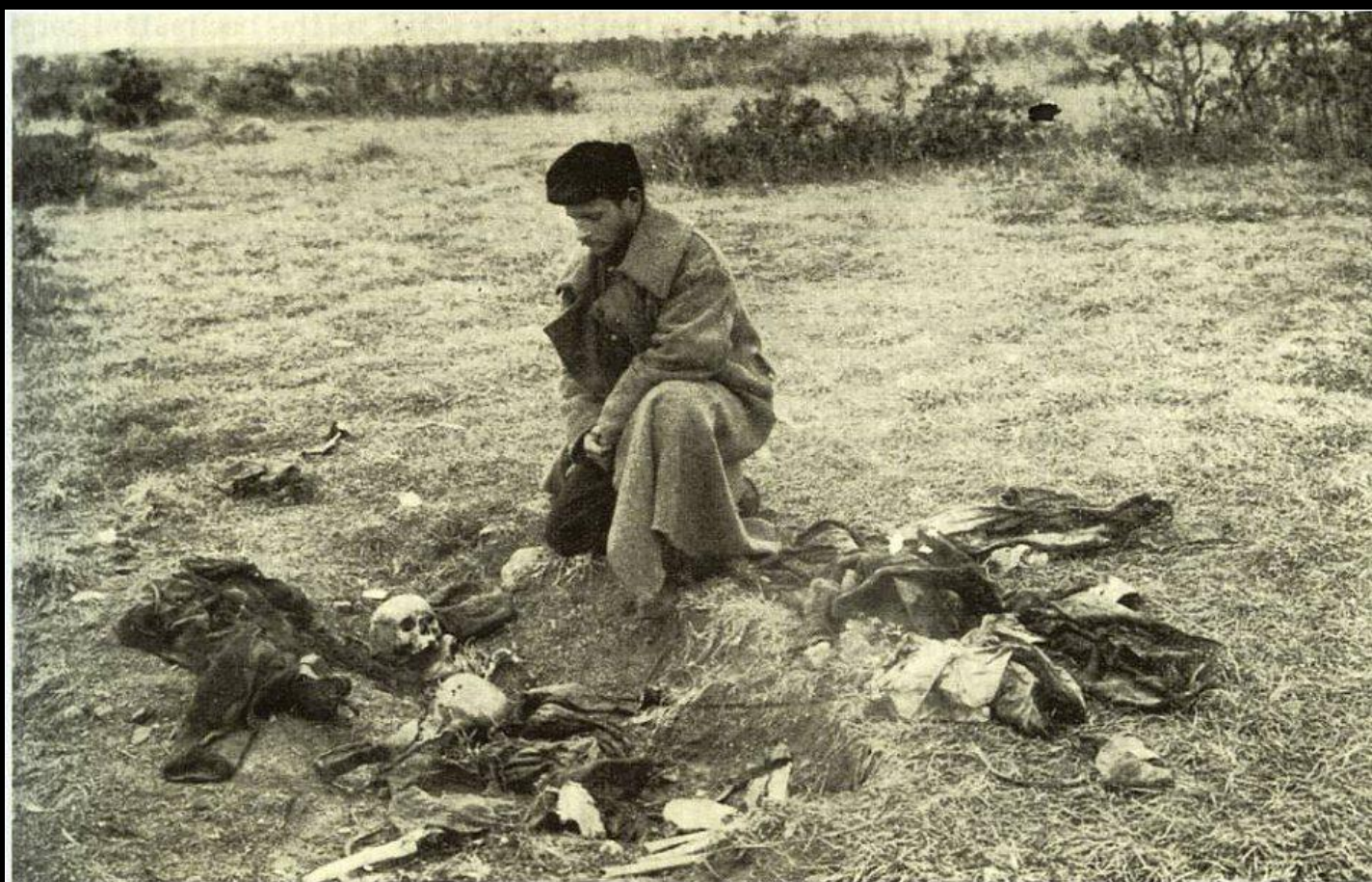

Още стотици книги на дейци родени
в географска област Македония
може да намерите на:

www.strumski.com

Библиотека „Струмски“
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres